

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ
ПОЛІТИКИ ТА ПОСИЛЕННЯ РОЛІ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРИЙ
В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

*(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами за 2014–2015 рр.)*

Сучасна теза про те, що культурна політика має стати зброєю в боротьбі з ворогом та інструментом для реформ, є основним гаслом для тих перетворень, які наразі відбуваються в соціокультурному просторі України. Розвиток креативного потенціалу нації, стимулювання відкритості до інновацій, забезпечення соціального консенсусу – ось лише деякі з багатьох глобальних викликів сьогодні, відповіді на які має дати виважена гуманітарна політика, метою якої є консолідація суспільства навколо нової культурної стратегії.

Імідж, безпека й міжнародне становище держави нерозривно пов'язані з визнанням важливості ролі національної культури в процесах державотворення та раціональним використанням її могутнього потенціалу, в тому числі, за допомогою впровадження європейських стандартів, адже позитивний досвід європейської цивілізації містить не лише досягнення у сфері економіки та політики, але й включає в себе напрацьовані механізми культурної співпраці та взаємозбагачення [1].

Немає сумніву, що сьогоднішня модель української національної ідентичності відзначається дуже активним залученням культурної складової, а політика її формування повністю відповідає євроінтеграційному курсу нашої держави. Незмінність європейського вибору України зумовлена також самим фактом цивілізаційної приналежності до спільноти європейських народів. Тож інтеграція в європейський політичний, економічний та гуманітарний простір є стратегічним орієнтиром і, водночас, важливим системоутворювальним чинником [2].

Зокрема, європейські орієнтири щодо формування сучасної культурної політики набули практичного втілення у низці рішень та дій з боку України та офіційних органів Євросоюзу. На сьогоднішній день Україною ратифіковано низку міжнародних документів, серед них – Європейська культурна конвенція, конвенції про охорону культурної, археологічної, архітектурної спадщини Єв-

ропи, Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення до розмаїття форм культурного самовираження тощо [3].

Але прийняття цих документів – лише початок євроінтеграційних рухів в українському культурному просторі. Перспективи розвитку вітчизняної культури залежать від дотримання принципів підписаних угод, і лише за цієї умови можна вести мову про відкритість України для європейських проектів.

Культурна політика в Україні покликана вирішити ряд нагальних проблем гуманітарної сфери, які стримують євроінтеграційні рухи і є перешкодою для формування національної ідентичності та інших важливих суспільних трансформацій. Державне фінансування культурних програм наражається на такі проблеми, як корупція при розподілі бюджетних коштів, брак фаховості, відсутність системного підходу до розвитку культурних індустрій та культурної інфраструктури. На часі також перехід до проектного підходу у сфері культурних ініціатив, заохочення інноваційних, експериментальних програм, відкриття для них перспектив майбутньої самоокупності, розробка механізмів для розширення діяльності громадських культурних проектів, стимулювання розвитку прибутковості культурної діяльності, інформаційна підтримка державою мистецьких заходів тощо. Очевидно також, що громадські обговорення та суспільні дискусії повинні супроводжувати всі події культурного та мистецького життя [1].

Неоціненну роль для входження в спільний європейський простір відіграє позиціонування України як промоутера культурного розвитку. Внаслідок Революції Гідності країна отримала такий шанс. Проте велика кількість висунутих представниками громадянського суспільства ідей щодо модернізації галузі пробоксовує на практиці через брак державних механізмів управління культурою.

Малознайомими, а відтак не в повній мірі задіяними державою залишаються у нас такі добре відомі кожному європейцю поняття, як креативна економіка, культурні або креативні індустрії, креативні міста – все це дуже гальмує соціально-економічний розвиток України, унеможливаючи таким чином будь-які зусилля з євроінтеграції. Адже втрачається сам зміст культурної політики Європейського Союзу (ЄС), згідно з якою культура визнається важливим чинником і рушієм економічного розвитку [4].

Отже, всупереч значним змінам у громадському житті України, в системі державного управління досі існують застарілі уявлення про розвиток культури, що створює певні перепони на шляху до модернізації галузі. Приміром, людський ресурс сприймається управлінцями в дуже обмеженій площині – як такий, що слабо пов'язаний з економічною ефективністю. Натомість потенціал, який європейська спільнота визнає за культурою, – це передусім можливості для багатьох інновацій, в тому числі економічних [1].

У світі в обіг вже давно введено такі поняття, як «креативна економіка», «креативні/культурні індустрії». Щодо останнього, принципової різниці між визначеннями «культурні індустрії» (cultural industries) і «креативні (творчі) індустрії» (creative industries) немає. Часто ці терміни вживаються як синоніми, але в деяких дослідженнях культурні індустрії виділяються в окремий сектор

творчих індустрій. Таким чином, останнє поняття є більш широким і універсальним [5].

Власне, саме поняття «креативні/культурні індустрії» об'єднує окремі бізнеси у різноманітних творчих галузях – архітектуру, архіви, бібліотеки та музеї, художні ремесла, аудіовізуальні мистецтва (кіно, телебачення, відеоігри і мультимедійні продукти), матеріальну і нематеріальну культурну спадщину, дизайн, фестивалі, музику, літературу, перформативні мистецтва, видавничу справу, радіо і образотворчі мистецтва [6].

Традиційне визначення, на яке спирається сьогодні більшість дослідників і фахівців, сформульовано так: «Креативні індустрії – це діяльність, в основі якої лежить індивідуальний творчий принцип, навик або талант і яке несе в собі потенціал створення доданої вартості і робочих місць шляхом виробництва і експлуатації інтелектуальної власності» [5].

Загальносвітове зростання зацікавленості цією сферою людської діяльності свідчить про те, що цілком реально перетворити на прибутковий сектор не лише кінематограф і книговидавництво, але й музеї, театри, філармонії. Адже численні дослідження виробничих потужностей в Європі показують неабиякий економічний потенціал культурних та креативних секторів, які виробляють більше доданої вартості, ніж операції з нерухомістю, хімічна промисловість, сфера послуг або інші традиційно прибуткові галузі. При цьому вони надають робочі місця 8,3 мільйонам громадян Європейського Союзу і мають сукупний прибуток у розмірі 558 мільярдів євро. Тобто, розвиток світових креативних індустрій дозволяє людям заробити більше грошей і, відповідно, сплатити більше податків.

Спираючись на вищенаведене, можна дійти висновку, що без оновлення всієї сфери суспільних відносин, культурних установок, а також економічних практик Україні буде вкрай складно вийти на траєкторію євроінтеграції. Прогресивний світ давно рухається в новому напрямі – це та нова бізнесова реальність, до якої ми маємо пристосовуватися [1].

Поняття «креативна економіка» нині дуже популярне. В Україні потроху з'являються острівці креативних індустрій, це пов'язано зі змінами у культурному полі країни. На думку британського бізнес-консультанта й спеціаліста з креативної економіки Девіда Перріша, виступом якого розпочався перший в Україні Форум креативної економіки (Київ, 2015 р.), на теренах нашої батьківщини існує величезна кількість творчих талантів, що дає нам фантастичні можливості розвинути сотні мікро-бізнесів у потужну силу й мати з цього суттєвий прибуток. Важливо розуміти, що Україна вже має креативні індустрії, навіть якщо цей термін не використовується для їх позначення. Аби досягти справді чудових результатів, треба змінити сам спосіб мислення на користь інновацій, поєднавши творчу пристрасть з бізнес-мисленням.

Звісно, що в українському контексті культурні індустрії та креативне підприємництво – це відносно нові поняття, проте не нові явища. Світові галузі креативних індустрій поєднують різні сфери та організації, що перебувають на різному рівні успіху – від потужних корпорацій, що мають справу з

комп'ютерними іграми, до маленьких сквотів із комерційно неуспішними на перший погляд художниками. Важливо тільки все перекласти на мову цифр і реального прибутку, зважаючи при цьому на умови, котрі є характерними для конкретної території, людей, влади, історії та інших факторів, що формують локальний ландшафт [6].

На сьогодні Європа є визнаним світовим лідером з експортування продукції креативних індустрій. І щоб зберегти свої високі позиції, вона постійно інвестує в розвиток цього сектору [4].

Серед сучасних європейських ініціатив, які підкреслюють важливість інвестицій в культуру, слід виокремити програму Європейської Комісії «Креативна Європа». Це один з найбільших проектів культурно-гуманітарного спрямування, що надає великі можливості для розвитку культурного та креативного секторів у країнах-членах ЄС.

Розрахована на 2014–2020 роки програма є рамковим документом з бюджетом в 1,46 мільярдів євро. Зазначену суму виділено на мистецькі проекти країн Європи, втім українці також отримують доступ до цих коштів, оскільки на відміну від попередніх проектів Європейської Комісії програма передбачає участь держав-учасниць «Східного Партнерства» – Молдови, Грузії, Туреччини, а також України, яка сьогодні з об'єктивних причин має обмежені фінансові можливості. Планується, що підписання відповідної угоди відбудеться вже до кінця 2015 року [7].

Необхідність такого кроку з боку України вже давно було визнано всіма сторонами перемовин – європейською та українською культурною громадськістю, українськими державними діячами. Як наголосив Віце-прем'єр-міністр – Міністр культури В. А. Кириленко, «Креативна Європа» дозволить Україні претендувати на грантові ресурси та фінансувати спільні з європейськими партнерами культурні, мистецькі, пам'ятко-охоронні та інші проекти [4].

Після спільних консультацій Міністерства культури України з Генеральним директором Європейської Комісії з питань освіти і культури в проекті Угоди між урядом нашої держави та Європейською Комісією щодо участі України в програмі «Креативна Європа» зафіксовано пропозицію європейської сторони надати українцям пільгові умови – зі сплатою символічної суми вступного внеску в 1 євро на перший рік участі [7].

Серед перспектив приєднання України до цієї платформи можна виділити такі:

щодо фінансової підтримки. Важливі з огляду на євроінтеграцію та розвиток культурні проекти отримують фінансування. За умови кризи в державі, відсутності належного бюджетного фінансування культурної сфери, браку механізмів стимулювання інвестицій в культуру й творчий сектор така фінансова підтримка культурних проектів є вагомим чинником розвитку культурної галузі;

перспектива успішної колаборації. Реалізація багатьох проектів передбачає комунікацію та співпрацю з культурними менеджерами та діячами інших європейських країн. Європа має великий, набутий протягом кількох десятиліть,

досвід розвитку креативної економіки, креативних індустрій і креативних міст. Тож колаборація означатиме отримання європейського досвіду в цій сфері;

стосовно усвідомлення ролі креативного класу та створення сприятливих умов для формування креативної економіки. Оптимізація у використанні ресурсів, важливі технологічні зрушення не є можливими поза процесами взаємопроникнення окремих секторів економіки, освіти, науки, ініційованих експертами з креативного класу. Креативна економіка передбачає використання творчого потенціалу в будь-якій сфері (розробка гаджетів і сучасних доріг, винаходи і технології), але при цьому культурна діяльність та культурні процеси в економіці визнаються ключовими.

До речі, в розвинених країнах креативний клас має домінуюче положення, без його експертних ініціатив та консультивань не обходиться підготовка жодної державної програми, незалежно від виду діяльності – економіка, право, ІТ, освіта, наука, культура, транспорт, будівництво, соціальна сфера. Саме креативний клас пропонує «взаємопроникнення функцій» різних і раніше автономних секторів – дипломатії і культури, освіти і технології, мистецтва та будівництва;

з приводу незалежності культурної активності від держави та цензурування. Ця перспектива є особливо актуальною у випадку України, де культуру оголошено зброєю та інструментом пропаганди та ідеології.

Крім того, програма «Креативна Європа» передбачає в країнах-учасницях діяльність національних Бюро, незалежних від національних органів влади та від європейських структур. Бюро може фінансуватися за рахунок бюджетних та небюджетних коштів, а також грантів на співфінансування з бюджету програми. Проектні заявки на одержання фінансування з бюджету програми можуть подавати винятково юридичні особи, зареєстровані згідно з встановленою процедурою на веб-порталі програми «Креативна Європа». Заявки подаються учасниками самостійно через відповідні он-лайн форми, доступні на веб-порталі програми, без посередництва національного Бюро, що також унеможлиблює зловживання та існування закритих схем відбору до участі [4, 8, 9].

Важливим є наближення України до європейського законодавства та європейських норм культурної політики. В цьому аспекті національний координатор і представництво діють незалежно від національних органів влади та європейських структур і виконують такі функції: поширення інформації стосовно функціонування програми на національному рівні та надання консультаційних послуг; сприяння розвитку національних креативних і культурних індустрій шляхом проведення навчальних семінарів, тренінгів тощо; стимулювання транскордонного співробітництва між митцями, культурними інституціями і мережами в рамках ЄС.

Найбільшими труднощами приєднання української сторони до європейських культурних програм, зокрема до платформи «Креативна Європа», стала відсутність в українському законодавстві про культуру взаємоузгоджених положень стосовно креативних індустрій та креативного сектору економіки і, що важливо, відсутність розуміння культури як рушія економіки.

На процесі приєднання до «Креативної Європи» також негативно позначився брак механізмів адаптації європейських культурних платформ до української політики. Це, зокрема, помітно з того, що основною процедурною складністю стало проходження тексту Угоди довгим ланцюжком урядових інституцій. Тож Україні слід якомога швидше усунути перешкоди, що не дозволяють оперативно приєднуватися до подібних програм ЄС та більш ефективно залучати й використовувати можливості міжнародного співробітництва [4].

Реальним кроком у напрямі реформування культурної політики нашої держави стала зустріч Віце-прем'єр-міністра – Міністра культури України В. А. Кириленка з керівником програми ЄС – Східне Партнерство «Культура 2015–2018» Террі Санделом, під час якої сторони домовилися про співпрацю з питань практичної реалізації програми ЄС «Креативна Європа» й обговорили адаптацію європейського досвіду формування культурної політики та залучення можливостей європейських інституцій і програм під час здійснення реформ в Україні.

В. А. Кириленко окремо наголосив на важливості залучення європейських експертів, зокрема з досвідом роботи у країнах Східної Європи, до роботи Ради реформ при Міністерстві культури. На думку урядовця, це сприятиме досягненню найкращих результатів у співпраці Міністерства, представників ЄС та української громадськості.

Він також акцентував увагу на відкритості процесу формування Громадської Ради реформ і готовності до співпраці з експертами, наприклад, з представниками громадської ініціативи Реанімаційний пакет реформ «Культура», платформи для громадянського суспільства та органів державної влади «Культура – 2025», міжнародної мультидисциплінарної мережі активістів, що об'єднує культурних діячів України «Конгрес активістів культури» та іншими громадськими ініціативами задля конструктивного діалогу з комплексного реформування Мінкультури.

Террі Сандел, своєю чергою, висловив всебічну підтримку діяльності Міністерства з напрацювання консолідованого варіанта Довгострокової стратегії розвитку української культури і погодився всіляко сприяти діалогу між відомством та громадськістю. Керівник європейської програми зауважив, що у реформуванні галузі культури важливо досягти високого рівня довіри між усіма зацікавленими у реформах сторонами. При цьому, Міністерство має відігравати стратегічну й організаційну роль з огляду на об'єднавчий потенціал культури в українському суспільстві. У зв'язку з приєднанням в найближчому майбутньому до вищезначеної програми ЄС, Террі Сандел запропонував надати практичну допомогу Україні по створенню національного Бюро програми «Креативна Європа» [8].

Вищеописана подія відбулася наприкінці червня, а вже 24 вересня 2015 року заступник Міністра культури України з питань європейської інтеграції А. М. Вітренко взяв участь у заході «Розробка дорожньої карти для розвитку культурних та креативних індустрій в Україні», що проходив у рамках програми ЄС – Східного Партнерства «Культура і креативність» за участю керівника

програми Террі Сандела та директора Британської ради в Україні Саймона Вільямса, координатора експертної групи з розвитку культурних і творчих індустрій Європейської Комісії, міжнародного радника Міністерства культури Грузії, засновника і керівного партнера Creativiti Lab в місті Таллін Рагнара Сііла, експерта з питань креативних індустрій, консультанта, письменника, директора T-Shirts and Suits Ltd Девіда Перріша та заступника Міністра культури і охорони пам'яток Грузії Левана Кхаратішвілі.

Під час свого виступу А. М. Вітренко зауважив, що співпраця з програмою «Культура і креативність» надасть можливість Мінкультури доопрацювати проект Довгострокової стратегії розвитку української культури в контексті якісних змін у цій сфері. Проект даної Стратегії обговорюється з громадськістю та опрацьовується із залученням експертів з Польщі, Литви та Франції.

В процесі розробки Довгострокової стратегії розвитку української культури, зазначив він, надзвичайно важливим є запозичення досвіду країн Євросоюзу, оскільки це якнайліпше сприятиме інтеграції України до європейського культурного простору. Водночас, використання площадок програми ЄС – Східного Партнерства «Культура і креативність» є надзвичайно важливим інструментом для представників громадськості та представників центральних органів виконавчої влади напрацювати спільне бачення реформування та модернізації галузі культури.

Серед пріоритетів даної програми ЄС було озвучено такі, як формування загального плану дій; взаємовигідне співробітництво; створення сприятливого клімату для культури; накопичення досвіду, навчання; нарощування потенціалу креативних і культурних індустрій; просування культурних організацій Східного Партнерства в європейській культурний простір тощо.

Керівник програми ЄС «Культура і креативність» Террі Сандел ознайомив присутніх з важливою інформацією щодо видів підтримки, передбачених програмою, зокрема це – проведення досліджень і розвиток фактологічно обґрунтованої політики; підтримка реформ у сфері культурної політики; нарощування потенціалу культурного і креативного секторів; сприяння співпраці між громадськими та приватними організаціями, урядом і громадянським суспільством; надання інформації і можливостей для міжнародної співпраці; обмін знаннями та передовою практикою та деякі інші опції [10].

1 жовтня 2015 року на сторінці програми Європейського Союзу та Східного Партнерства «Культура і креативність» у Фейсбучі було оголошено відкритий конкурс: набір на навчально-ознайомчий тур і програму партнерства з Польщею. У підсумку, буде обрано шість організацій, що працюють у сфері культурних і креативних індустрій, з шести країн – Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Молдови та України, – які навесні 2016 отримають можливість навчання та спільної роботи з польськими організаціями аналогічного профілю, з метою встановлення довгострокових партнерських відносин у галузі культури. Серед відібраних організацій з боку Польщі: «Майстерні культури» (м. Люблін); Театр Стефана Ярача (м. Ольштин); Культурний центр Ц. К. Норвіда та

«Болт Рекордс» (м. Краків); Арт-інкубатор (м. Лодзь); Інститут міської культури (м. Гданськ).

Організатор туру – Національний центр культури Польщі, а основним місцем проведення заходу стане місто Вроцлав – європейська столиця культури 2016 року.

Проект створено з метою надання старту серії довгострокових партнерських союзів між активними організаціями культурних і креативних індустрій Польщі та країн Східного Партнерства, які сприятимуть професійному зростанню один одного. Зокрема роботу в рамках програми поділено на різні секції, а напрями співробітництва – взаємне нарощування потенціалу, наставництво, взаємне навчання, проведення тематичних конференцій тощо.

Протягом осені координатори програми ЄС та Східного Партнерства «Культура і креативність» проведуть в кожній з країн короткі вечори-презентації, під час яких буде представлено «Віртуальний навчально-ознайомчий тур» шести польських партнерів [11].

Галузь культури в Україні потребує креативу. Проте чи можливо так швидко, як того бажають українці та очікує Євросоюз, пройти важкий шлях політичної і культурної деколонізації і увійти в режим креативної економіки країнам, що віднедавна були частинами російської і радянської імперії?

Україна, котра ціною людських життів відвоює свій культурний простір, а заодно і простір європейської цивілізації, слугує сьогодні прикладом цивілізаційного конфлікту, який перетворився на військовий. Втім, аби перетворитись з об'єкту європейських досліджень і філантропії на сторону міжрегіонального діалогу і соціальних інвестицій, наша держава разом з країнами Східного Партнерства потребує суб'єктності і державницького мислення громадських і культурних еліт.

Одним із перших майданчиків структурної модернізації культурного сектору даного регіону, а також засобом створення інтелектуальних передумов для воз'єднання європейської цивілізації в її новій гуманітарній якості стала заснована 2011 року за ініціативи Європейської Комісії єдина європейська програма в галузі культури для країн Східного Партнерства – «Культура». Об'єднавши Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Молдову та Україну, ініціатива надала альтернативне вирішення проблеми стосовно відсутності культурної складової цього регіону в загальнополітичному векторі ЄС.

Підбиваючи підсумки першого етапу програми ЄС «Культура», що завершився у березні 2015 року, Генеральний секретар європейської мережі культурних інституцій «Culture Action Europe» Лука Бергамо сказав наступну важливу річ: після 500-літнього панування в Європі епоха дикого капіталізму вичерпала себе і тепер суспільству необхідно перейти до його цивілізованої якості, що базується на економіці знань і креативності. Діячі культури мають вийти за рамки вузького розуміння свого призначення в суспільстві. В культурі закарбовано величезний потенціал соціального розвитку. Має відбутись трансформація компетенцій з метою встановлення осмисленого способу життя. Кризу і конфлікти, що охопили світ, варто розглядати як нагоду до системного виходу на

нову якість, як можливості, що забезпечують стрибок у майбутнє, в якому мають бути збільшені права громадян, децентралізовані управлінські рішення та акцентовано увагу еліт не на швидкості, а на якості суспільних процесів. Включення широкого та ключового розуміння культури в управлінські процеси має гарантувати сталий розвиток світу.

Примітно, що проблема невизнання стратегічної ролі культури спостерігається не лише в Україні чи в країнах пострадянського простору. Сектору культури замало приділяють уваги й на рівні управлінських еліт Євросоюзу. Саме тому ініціатори проекту в першу чергу спрямували свої зусилля на тлумачення ролі культури як стратегічної рушійної сили для соціального, гуманітарного й економічного розвитку держав цього регіону.

По завершенню першого етапу програми ЄС «Культура» рішенням Європейської Комісії імплементувався в дію її другий етап, розрахований на три роки, але вже з новими акцентами професіоналізації культурної сфери країн Східного Партнерства. Так, протягом виділеного для наступного етапу програми часу громадський сектор регіону має виробити власне бачення інституційного розвитку. Проте, європейські куратори визначили головний тренд, в якому мають бути скеровані реформаторські зусилля гравців культурних секторів країн-учасниць, – підтримка креативних індустрій. Адже зараз Європа включається в серйозний режим розвитку креативної економіки.

Для підсилення свого ринку та створення зовнішньополітичного запиту на свої регіональні реформи, західні культурні управлінці прагнуть посилити розвиток креативного сектору і на сусідньому Сході. З іншого боку, спільні економічні ринки в галузі креативних технологій в подальшому нададуть об'єднаній Європі можливість засвідчити розвиток оновленої цивілізаційної спорідненості всього регіону. А ментальна потреба в раціоналізації суспільних процесів, навіть культурних, вимагає від європейців перевести культуру в економічне русло, тим самим забезпечуючи їй гідне місце в системі чинників сталого розвитку.

Методологічно наступний етап програми працюватиме на підтримку суб'єктності секторів культури країн-учасниць програми. Адже основним досягненням першого етапу є визнання того, що проблематика і запити не лише східної і західної частин Європи, але й кожної з країн Східного Партнерства різняться між собою національною і соціальною специфікою, попри спільність загальних культурних цінностей. Аби виробити механізм самостійного контролю над потребами і результатами культурних реформ в своєму середовищі, культурні гравці України та інших країн мають самі визначати, які саме галузі культури чи її специфіка потребує інтелектуальних та фінансових інвестицій.

Отже, національний сектор культури потребує суб'єктності для розвитку рівноправного міжкультурного діалогу з ЄС і світом у цілому та для прискорення іноземних інвестицій в креативні індустрії зокрема. Та найбільш важливо сьогодні – не бути об'єктом чужої політичної гри. Україна має провадити власний алгоритм міжнародних стосунків і стати суб'єктом, реальним партнером старої Європи, котра так само потребує оновлення своїх сакральних, житте-

стверджуючих функцій в світі, котра так само має дати актуальні відповіді на нові екзистенційні потреби своїх громадян – жити і творити, а не проживати і споживати.

Щодо ключових досягнень програми, можна перелічити такі: розвиток професійних культурних мереж в країнах Східного Партнерства, що підсилює горизонтальні культурні комунікації та самодостатність громадського сектора культури; посилення стратегічного планування в галузі культурної політики, зокрема в Україні напрацьовується стратегія культурної політики до 2025 року; визнання культури конкурентним сектором економіки та посилення ролі креативних індустрій в розвитку сталого соціально-економічного розвитку країн Європи.

Проте в приватних дискусіях українські еліти помітно окреслили свою підрядну функцію в даному проекті. Багато українських спеціалістів у кулуарах нарікали на другорядний статус українського сектора культури в європейських програмах – Україні не надається роль самодостатнього гравця в реалізації своїх національних інтересів в регіоні. Культурна політика Євросоюзу будується за залишковим принципом по відношенню до культури східного регіону Європи (хоча не всі країни Східного Партнерства належать до східного географічного розташування, зокрема Україна).

Повертаючись до питань щодо європейського вектора в культурі, зазначимо, що в публічному діалозі Україні вдалося виступити каталізатором цивілізаційних акцентів у проблематиці міжкультурного діалогу, але через зовнішнє втручання з боку Росії побудовано стіну перед європейськими стандартами. Подальша їхня імплементація в східному регіоні, як показує досвід, можлива лише за умови політичної та військової лояльності російської влади, або ж перемоги національної та загальноєвропейської культурної парадигми як протидії геополітичному втручання з боку агресивного сусіда.

Народам Європи слід розраховувати на випереджуючу культурну дипломатію та нарощування соціально-економічної стабільності в своєму регіоні, як інструментів відсічі. І саме в цьому відношенні культура виступає не лише як чинник національної безпеки, який утримує національні кордони в умах людей (за які власне і ведуться сучасні гібридні війни), але й як інструмент випередження та залагодження геополітичних та військових конфліктів через формування стабільного суспільного розвитку.

Потреба у розвитку культурних індустрій вже давно стоїть у черзі реформ української культурної політики. Лишень державні управлінці дотепер не проявляли ані змістовної зацікавленості, ані освіченості в даному секторі економіки і культури. Тож продовження європейської програми «Культура» сприятиме становленню інституційної та управлінської самостійності гравців національних культурних індустрій.

Зрештою, такий підхід до розвитку українського культурного сектору сприятиме перетворенню європейської філантропії на соціальні інвестиції і прискорить зростання культурних і соціальних активів обох регіонів Європи.

Тільки ось що робити зі станом культури і економіки в Україні? Адже більшість ресурсів у цих галузях належать або російським бізнесменам, або українським державним управлінням, котрі ще досі сповідують інертний принцип мислення. Як, з одного боку, націоналізувати український креативний сектор (видавнича і комп'ютерна галузь, кіновиробництво, телебачення, реклама, звукозапис – за контентом і юридичною приналежністю ці сектори продовжують бути переважно російськими), а з іншого боку – їх денаціоналізувати, тобто надати їм свободу шукати свій контент в рамках концепції множинної ідентичності. Ці аргументи повертають до проблеми, яку не до кінця було вирішено на першому етапі культурної програми.

Процес культурної і політичної деколонізації регіону «Східне Партнерство» має пройти крізь вирішення проблем 19, 20 і 21 століть одночасно: здобути суверенітет шляхом зміцнення культурних і державних кордонів (19 століття), розвинути національну економіку шляхом інвестиції у власні креативні ресурси (20 століття) і, разом з цим, – відкрити ментальні та ціннісні кордони для розбудови світу множинної ідентичності задля якіснішого розкриття людського потенціалу (21 століття). Здатність українського суспільства прожити якісно три життя в одному показав фокус Майдану – це був яскравий приклад поєднання принципів національно-визвольної боротьби 19–20 століть з креативною революцією стандартів 21-го [9, 12].

У світі за останні 15 років культура та її розуміння змінилися кардинально. На часі й нам зрозуміти, що культура є чимось набагато більшим.

Торік Міністерство культури України звернулося до представників програми «Культура» Східного Партнерства, оскільки шукало міжнародного радника. Експерт Єврокомісії Рагнар Сііл зголосився допомогти у створенні стратегії розвитку культури. Впродовж 2011–2013 років він очолював робочу групу з розробки стратегії розвитку культури Естонії, яку минулого року схвалив парламент країни, тож має великий досвід у реформуванні цієї сфери.

Україна вже давно знаходиться в колі його інтересів. І хоча контракт з українським Міністерством культури вже скінчився, експерт регулярно відвідує країну й організовує навчальні візити українців у Естонію. Нещодавно Рагнар Сііл прочитав лекцію для слухачів «Школи мерів» – проекту, який започаткувала Києво-Могилянська бізнес-школа разом із партнерами. На лекції йшлося, насамперед, про розвиток креативних індустрій. Наприклад, кожне місто світу може робити щось для розвитку креативних індустрій. Уряд не може знати про всі особливості ситуації на місцях. При цьому змінити щось на рівні міста чи фабрики простіше, ніж на рівні держави. Після лекції до експерта з Естонії підійшли кілька людей і сказали, що хочуть розвивати у своїх містах креативні індустрії. Це вже щось, але потрібні сучасні стратегії, зокрема необхідно виводувати зв'язки між культурою й освітою.

Рагнар Сііл привіз навички всієї Європи, втім, вважає він, ніхто у світі, не знає, як українцям зробити найкраще, крім них самих. В Україні понад 40 мільйонів жителів. В Естонії – трохи більше одного мільйона, і це – інша ситуація. Але навіть якщо експерт приїздить з країни, подібної за розмірами, може відрі-

знятися історичний бекграунд і багато інших речей. До того ж, економічна ситуація в Україні складна. І, врешті, тривають воєнні дії. Тож в Україну Рагнар Сііл приїхав тільки для того, щоб допомогти запустити процес змін. Наповнити цей процес змістом мають місцеві люди, але процес реформ довгий.

Також естонський спеціаліст в галузі креативних індустрій провів в Україні цикл воркшопів. Вони відбувалися в рамках програми «Культура» Східного Партнерства й передбачали роботу з людьми зі Львова, Вінниці. Регіональний розвиток, на його думку, дуже важливий, особливо у такій великій країні, як наша, через те, що культура і креативність часто розвиваються саме на місцевих рівнях. Фактично, творчі індустрії – дуже локальна річ, яка відбувається у конкретному місті. Офіційний Київ може дати гроші, розпочати якісь освітні програми, наприклад, у Вінниці. Але тільки самі вінничани можуть створити простір для роботи креативних людей [13, 14, 15].

З приводу синергії культури з економікою та іншими сферами життя, доречно було б виділити чотири її цінності в сучасному світі.

Перша – внутрішня цінність, культура заради культури. Інколи культура важлива як така, бо формує цивілізовану людину. Це – цінність, яка ніколи не має вимірюватися коштами.

Друга – економічна. Продаються книжки, скачуються ігри та музика, люди купують квитки на концерти, і в галузь культури надходять гроші. Відбувається рух коштів всередині системи.

Третя цінність стосується інших сфер. Так, різні компанії хочуть додати вартості своїм продуктам і сервісам, і культура може допомогти у цьому. Наприклад, щоб продати більше автомобілів, ви співпрацюєте з дизайнерами, режисерами, музикантами, які створюють гарну рекламу.

Четверта цінність – вплив культури на регіональний розвиток. Так, у якомусь містечку проводиться цікавий фестиваль, на який приїздять різні люди. Вони купують квитки на потяг і їжу в кафе, сувеніри, знімають номери у готелях – і залізничні компанії, ресторани й магазини щасливі. Навіть якщо сам фестиваль нічого не заробляє, його відвідувачі витрачають у місті чимало грошей. Тож культура вміщує набагато більше інших цінностей, ніж власне культурних.

Культура і креативність набувають все більшої ваги в системі освіти. Українські студенти – найрозумніші випускники у світі, але вони не знають, що робити зі своїми знаннями. Освіченість у пострадянських школах – книжкова. Але так не навчитися креативному мисленню, пошуку нових шляхів розвитку, інноваціям. Саме тому й треба застосовувати креативні методи в освіті.

Це лише кілька причин, чому культура не може бути більше оцінена тільки в перспективі культурної політики, тобто в рамках значення культури для культури та ідентичності. Її слід розглядати з точки зору економіки, освіти, регіонального розвитку, інновацій, туризму та соціальної інтеграції.

Інша проблема – радянська спадщина в культурі. У світі зараз є великий рух із використання колишніх фабрик, військових будівель та інших занедбаних споруд, які вже не працюють, для креативних просторів. Люди творчого

складу потребують таких місць: їм хочеться, щоб можна було розмалювати стіни, наприклад. Зазвичай у таких творчих хабах можна як завгодно креативити.

До речі, цікавим у контексті сучасних процесів декомунізації є погляд того ж Рагнара Сііла на креативність. Приміром, демонтаж з будівель радянської символіки він вважає переписуванням історії, яка охоплює різноманітні періоди – античність, середньовіччя, соціалізм. Треба зробити навпаки – скласти ці історичні шари разом так, щоб це мало сенс, інакше це є «боротьба з привидами» (наразі Росія є чемпіоном з переписування історії). Якщо якась річ репрезентує час, вона має лишитися. Особисто європеець Рагнар Сііл завжди показує своїм гостям радянські пам'ятки, а потім веде їх у якийсь креативний кластер, показуючи радянське минуле і те, наскільки далеко в країні, у цьому випадку в Естонії, відійшли від нього. Це мотивує.

Креативність може навіть стати ліками від корупції. Творчі люди зазвичай мало схильні до корупції, вони – совість суспільства. Згадати хоча б ситуацію навколо Гостинного двора на київському Подолі – яскравий приклад того, як київські активісти, зокрема, представники організацій «Збережи Старий Київ» та «Право на місто», вийшли захистити цей креативний осередок у центрі міста, пам'ятку містобудування і архітектури, від перетворення на торгівельний центр [13, 14].

Україні сьогодні конче необхідна нова, більш інтегрована модель культурно-інформаційного простору, в центрі якої – творча енергія нового креативного класу, що активно формується в Україні. Творчість, нові ідеї та інноваційність – це передумова виробництва якісно нового культурного продукту, який потребує розповсюдження та комерціалізації. Нарешті, продукти культурно-інформаційної сфери мають набути статус культурного надбання нації, ставши каталізатором суспільного розвитку.

Отже, враховуючи прагнення української громадськості стати частиною європейського культурного простору, постає питання про орієнтацію на високий рівень свободи у мистецькому самовираженні та на культурний продукт високої якості. Чи готове до цього сьогодні українське суспільство, де культура все ще сприймається як сектор, який потребує грошей, а не той, який їх генерує [1].

Як збільшити «вартість чека» для країни? Як оминати небезпеку стати субпідрядником великих закордонних компаній, щоб робити для них найменш оплачувану роботу. Іншими словами, як не стати країною дешевої праці?

На думку фахівців, аби вийти на високий рівень, необхідно самим займатися додатковою вартістю. Треба бути не тільки відкритими для глобального ринку, але й почати виробляти свій високоякісний, інноваційний, оригінальний продукт. Тут і стане в нагоді креативність. Якщо цього не відбудеться, то Україна залишиться на тому ж самому місці ще дуже довго. Ось чому культура має значення – для інтеграції, формування нових цінностей, плекання нових ідей. Це те, що наділяє сенсом інші речі [13].

Якщо ж говорити про можливість симбіозу бізнесу і культури, слово «бізнес» є не зовсім коректним, адже культуру не можна міряти бізнес-показниками. Є сенс говорити про соціальне підприємництво, яке має на меті

створення незбиткових і корисних проектів, під які можна, наприклад, отримувати гранти. В світлі цього слід окремо наголосити на перевагах бізнес-освіти для менеджерів культури. Такі прості інструменти, як планування, складання бюджетів, звітність, просто необхідні культурному середовищу – коли вмотивовані менеджери з хорошими бізнес-знаннями будуть діяти в площині культури, коли вони будуть мати прописану стратегію, розуміти цільову аудиторію, комунікувати з нею, це буде дуже якісна інтеграція.

Іноді лунають й тривожні думки про те, що творчі й культурні середовища повністю вичерпали себе. Фінансувати їх немає жодного сенсу – натомість потрібно фінансувати бізнес-проекти, пов'язані з культурою, які є набагато мобільнішими та динамічнішими і швидко вчаться. Але ж не все в культурі може мати ринкову ціну, тож і культура на дотаціях має право на існування [16].

Культура як феномен не діє моментально, вона є довгостроковим інструментом впливу на суспільство, і не минає, не зважаючи на жодні соціальні катаклізми. Навпаки, в ситуації кризи культура працює як антидот, як імунітет суспільства і як останній форпост здорової критики та аналізу [17].

Відомо, що принижена особистість і нація не може бути толерантною – вона розчиниться в системі множинної ідентичності, ставши ресурсом для розвитку інших спільнот. Українцям треба спочатку вдовольнити свої культурні права на самовизначення і розвиток – стати собою. Цього права в режимі радянської та сучасної російської культурної і політичної окупації не мали ані Україна, ані Білорусь – жодна з країн Східного Партнерства, що мала справу з російським диктатом [9].

За двадцятирічний період державотворення українське суспільство докорінно змінилося. Але для здійснення гуманітарного прориву нам потрібна інвентаризація та якісно нове змістове наповнення нормативно-правової бази, яка визначає правила функціонування в науково-освітній, культурно-інтелектуальній, інформаційній, соціальній сфері тощо.

У цілому, нова культурна політика має відійти від практики прямого управління «офіційною» культурою та перейти до політики стратегічного розвитку культури, що є характерним для більшості країн Європи [1].

Сказати, що наша держава не готова до більш масштабних кроків – це недооцінити її потенціал. Повинен бути короткий план дій, зокрема це інституційні реформи галузі, та велика стратегія, що легітимізує культуру як креативний сектор, що відіграє колосальну роль для сталого соціально-економічного розвитку України [13].

Список першоджерел

1. Сучасні пріоритети культурної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.govfor.com/index.php?id=354>.
2. Назарук А. Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/2350/1/Nazaruk_NZ_stud_Vur-3_turyzm.pdf.
3. Участь України у міжнародних договорах Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/201>.
4. Перспективи приєднання України до платформи «Креативна Європа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1863/>.
5. Культурні індустрії та креативне підприємництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.creativecities.org.ua/uk/creative-industries/about/>.
6. Девід Перріш про те, як заробити грошей мистецтвом і не продати душу дияволу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2015/09/22/200543/>.
7. Україна та ЄС у листопаді підпишуть угоду про приєднання до програми «Креативна Європа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244999369&cat_id=244895180.
8. Культура також потребує креативу : [ред. ст.] // Уряд. кур'єр. – 2015. – 24 черв. – С. 2.
9. Культура «Східного Партнерства» потребує не модернізації, а реабілітації – висновок із конференції програми ЄС «Культура» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/news/266111.html>.
10. Розпочалася нова Програма ЄС для культури та креативних індустрій у країнах Східного Партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=248304811.
11. Програма ЄС та Східного Партнерства «Культура і креативність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.culturepartnership.eu/ua/page/about>.
12. Реформи у сфері культури обговорили на 2-й регіональній конференції програми Східного Партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cultura.kh.ua/uk/activities/grants-investments/3574-reformi-i-sferi-kulturi-obgovorili-na-2-j-regionalnij-konferentsiyi-programi-shidnogo-partnerstva/>.
13. Рагнар Сііл: «Мінкульту була потрібна стратегія міністерства, а не культури і творчості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://music-ukr.blogspot.com/2015/08/blog-post.html>.
14. Сііл Р. «Чотири "кити" культури» / Рагнар Сііл ; [записала] М. Прокопенко // День. – 2015. – 11 серп. – С. 10.
15. У Києві розглянули розробку Дорожньої карти для розвитку культурних та креативних індустрій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244986964&cat_id=244913751.

16. Бізнес у культурі: місія неможлива? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.culturalproject.org/about/press/biznes-u-kulturi-misiya-nemozhлива/>.

17. Конгрес культури Східного Партнерства[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epccongress.lviv.ua/>.

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.
голов. бібліограф
відділу наукового аналізу
і узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Підписано до друку 10.11.2015. Обл.-вид. арк. 1,0. Б/т. Зам. 116. Безплатно

Ротапринт НПБ України, Київ–1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12